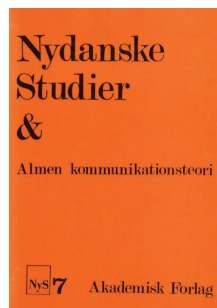

NyS

Titel:	Bestemt og ubestemt sætning
Forfatter:	Erik Hansen
Kilde:	<i>NyS – Nydanske Studier</i> & <i>Almen kommunikationsteori</i> 7, 1974, s. 130-150
Udgivet af:	Akademisk Forlag
URL:	www.nys.dk

© NyS og artiklens forfatter

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre NyS-numre (NyS 1-36) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Erik Hansen

BESTEMT OG UBESTEMT SÆTNING

I deres berømte afhandling "Fact" gør Paul og Carol Kiparski rede for den iagttagelse at der er en sammenhæng mellem faktivitet og ekstraposition: de faktive prædikater, hvis sætningsformede subjekt altså er præsupponeret, har fakultativ ekstraposition af subjektet:

- (1) That there are porcupines in our basement makes sense to me
- (2) It makes sense to me that there are porcupines in our basement

Er prædikatet derimod non-faktivt, er ekstraposition obligatorisk:

- (3)* That there are porcupines in our basement seems to me
- (4) It seems to me that there are porcupines in our basement

Umiddelbart kan det se ud til at en tilsvarende regel gælder for moderne dansk. Ærgre er et faktivt prædikat; siger jeg "det ærgrer mig at det regner", så forudsætter jeg at du og jeg i forvejen er enige om at det regner; jeg fortæller dig ikke med min ytring at det regner, men at det ærgrer mig at det regner. Præsuppositionen er den samme for en deklarativ, ikke-negeret konstruktion og de tilsvarende interrogative eller konditionale:

- (5) det ærgrer mig at det regner
- (6) det ærgrer mig ikke at det regner
- (7) ærgrer det dig at det regner?
- (8) hvis det ærgrer dig at det regner ...

præsupponerer alle "det regner". Ærgre har som man kunne vente det fakultativ ekstraposition af subjektet:

- (9) at det regner, ærgrer mig
- (10) det ærgrer mig at det regner

Et prædikat med ikke-præsupponeret besætning er vise sig.¹⁾ Siger jeg "det viser sig at det regner", så forudsætter jeg ikke at du i forvejen ved at det regner, det er tværtimod noget som jeg fortæller dig nu. Her influerer interrogative og konditionale elementer på bisætningens sandhedsværdi (en vise sig-konstruktion kan normalt ikke negeres, se nedenfor):

(11) det viser sig at det regner

indeholder udsagnet "det regner". Det gør følgende ikke:

(12) viste det sig at det regner?

(13) hvis det viser sig at det regner ...

Vise sig har obligatorisk ekstraposition af subjektet:

(14) * at det regner, viser sig

(15) det viser sig at det regner

Hvad der gælder for vise sig, gælder også for de semantiske nærtbeslægtede prædikater ske, hænde, forekomme, træffe sig, være tilfældet, finde sted o. a.

Nu forholder det sig imidlertid sådan at vi ikke for moderne dansk kan formulere en regel der slet og ret siger at vise sig osv. har obligatorisk ekstraposition. Ved siden af

(16) det viste sig snart at han var interesseret

(17) det sker sjældent at han glemmer hendes fødselsdag

(18) det hænder overalt at folk kommer galt af sted

(19) det forekom mere end én gang at han glemte sin
mappe i toget

har vi, uden ekstraposition

(20) at han var interesseret, viste sig snart

(21) at han glemmer hendes fødselsdag, sker sjældent

- (22) at folk kommer galt af sted, hænder overalt
 (23) at han glemte sin mappe i toget, forekom mere end
           én gang

Bisætningerne kan udmærket væreasserterende i sådanne sætninger. Det fremgår af dialoger som

- (24) A: Vi ved faktisk ikke om han er rask nok
       B: At han ér rask nok, viste sig i går aftes.
 (25) A: Var hun mod ideen?
       B: Det viste sig med det samme at hun var mod ideen.

Overfor de umulige

- (26) A: Vi ved faktisk ikke om han er rask nok.
       B: At han er rask nok, ærgrer mig.
 (27) A: Var hun mod ideen?
       B: Det ærgrer mig at hun var mod ideen.

Den normale "prøve" med negation, spørgsmål og fx hvis ... kan ikke gennemføres over for vise sig: konstruktionen kan som sagt som regel slet ikke negeres; inversionsspørgsmål i sætninger med bisætning som subjekt er umulige uden ekstraposition, idet en subjektivisk bisætning ikke kan stå på subjektets plads:

- (28) *viste at det regner sig?
 (29) *i går viste at vi havde taget fejl sig

- men kun i fundamentfeltet, eller altså i ekstraposition. Heller ikke i bisætninger kan en bisætning stå på subjektets plads:

- (30) *... da at han havde taget fejl altid ærgrede ham
 (31) *... hvis at det regner viser sig senere ²⁾

For alle konstruktioner med bisætning som subjekt gælder det at ekstraposition er det normale og umarkerede. Bisætningen i fundamentfeltet er den markerede konstruktion, dvs. den der stiller særlige betingelser til konteksten, og som stilistisk virker påfaldende. (I traditionel stilistik bruges termen inversion i betydningen 'påfaldende udfyldning af fundamentfeltet', og det vil normalt sige en udfyldning med andet end subjekt eller frit adverbial. Men en konstruktion med subjektivisk bisætning i fundamentfeltet må vel også regnes for inverteret i stilistisk henseende). Hvis der er forskel i funktion og betydning mellem ekstraponeret og ikke-ekstraponeret konstruktion, må den ekstraponerede, der jo under alle omstændigheder er mulig, være syntaktisk og semantisk flertydig.

Topic og Comment

En forklaring og beskrivelse af disse fænomener skal man efter min mening nærme sig via visse betragtninger over sætningers informationsstruktur, og hermed er vi inde på et område der både metodisk og terminologisk er ret uopdyrket ³⁾.

En (hoved)sætning kan ifølge traditionel opfattelse inddeles i thema og rhema, hvad der i dansk svarer til hhv. fundament ⁴⁾ og resten af sætningen. Man kan endvidere skelne mellem ny og gammel (given) information ⁵⁾. I de - ganske almindelige - tilfælde hvor thema består af gammel information og rhema af ny information, kan man betegne thema som topic og rhema som comment:

(32)	ræven	åd den kønneste af hønsene
	$\underbrace{\hspace{1.5cm}}$	$\underbrace{\hspace{3.5cm}}$
	thema gammel inf. } topic	rhema ny inf. } comment

Dette synes at være sætningens normale informationsstruktur: taleren starter med at nævne noget som han forudsætter velkendt for høreren: ræven (den bestemte artikel præsupponerer "der eksisterer en ræv, og du og jeg har hørt om den før"). Til denne gamle information føjes der nu en kommentar: "...åd den kønneste af hønsene".

ne". Det er ny information for høreren. Den omvendte situation, at ét led er ny og resten gammel information, kan også forekomme:

- (33) hvem traf hende på Strøget?

Ole	traf hende på Strøget
{	{
thema	rhema
ny inf.	gl. inf.

- (34) hvor traf Ole hende?

Ole	traf hende på Strøget
{	{
thema	rhema
gl. inf.	ny inf.

- (35) hvem traf Ole på Strøget?

Ole	traf	hende	på Strøget
{	{	{	{
thema	rhema	rhema	gl. inf.
gl. inf.	ny inf.	gl. inf.	gl. inf.

Her må man tænke sig at den gamle information sædvanligvis topikaliseres så den normale overensstemmelse mellem thema og gammel information, thema og ny information genoprettes:

(36)	(at) der traf hende på Strøget	Ole
	(at) Ole traf hende	på Strøget
	(at) Ole traf - på Strøget	hende
	{	{
	thema	rhema
	gl. inf. } topic	ny inf. } comment

Vi har hermed en struktur der meget nøje svarer til subjekt (:topic) + prædikat (:comment), og det synes derfor rimeligt at antage en være-indsætning som i de "normale" tilfælde med et nomen som prædikat ⁶⁾:

- (37) (at) der traf hende på Strøget var Ole
 (at) Ole traf hende var på Strøget
 (at) Ole traf på Strøget var hende

hvorefter den gamle information kan pronominaliseres, som det jo er normalt for gammel information:

- (38) det var Ole
 det var på Strøget
 det var hende

- og vi har en såkaldt sætningskløvning.⁷⁾

For at et substantiv skal være kvalificeret som topic, må det være bestemt; bestemtheden kan fx være morfologisk markeret ved hjælp af den bestemte artikel. Et substantiv i ubestemt form kan normalt ikke være topic (vi ser her bort fra generisk ubestemthed):⁸⁾

- (39) brevet kom i morges
 * et brev kom i morges

Den sidste sætning indeholder kun ny information og har altså intet topic. Det er et såkaldt thetisk udsagn, i modsætning til et kategorialt udsagn, der har topic⁹⁾. Den thetiske konstruktion har som regel ekstraponeret subjekt i moderne dansk:

- (40) der kom et brev i morges

I konstruktionerne med vise sig osv. er den subjektviske bisætning ny information: når jeg siger "det viste sig at han havde været fraværende den dag", så vil jeg meddele dig følgende: "han har været fraværende den dag". Forudsætningen for denne meddelelse er at jeg regner med at det er noget du ikke ved i forvejen. Men det vil jo så sige at bisætningen ikke er kvalificeret som sætningens topic:

- (41) * at han var fraværende den dag, viste sig

Derimod kan vi få en thetisk konstruktion som i de tilfælde hvor et ubestemt nominal er subjektet:

- (42) det viste sig at han var fraværende den dag

Der forekommer mig at være en slående parallel mellem de to typer thetiske konstruktioner, til trods for at vi ved ekstraponeret nominalt subjekt har der (her) på subjektspladsen, mens der ved ekstraponeret sætning står det på subjektspladsen. (I svensk og norsk skelnes der som bekendt ikke). ¹⁰⁾

"vise sig" med topikaliseret subjekt

Nu kan prædikatet vise sig imidlertid som nævnt udmærket have sit sætningsformede subjekt i fundamentfeltet:

- (43) at han havde penge nok, viste sig snart
 (44) om det er syre eller base, viser sig på forskellige måder
 (45) at der var underskud, viste sig ved revisionen
 (46) at man havde taget fejl, viste sig først i de større byer

Det ser ud til at betingelsen for ikke-ekstraponeret subjekt er at prædikatet foruden vise sig indeholder et adverbial.

Hvis vi skal beskrive og forklare dette ud fra de topic- og comment-begreber vi har brugt i det foregående, må vi vise at følgende analyse er rimelig:

(47)	$\underbrace{\text{at han havde penge nok}}_{\substack{\text{thema} \\ \text{gl. inf.}}} \left. \vphantom{\substack{\text{thema} \\ \text{gl. inf.}}} \right\} \text{topic}$	$\underbrace{\text{viste sig snart}}_{\substack{\text{rhema} \\ \text{ny inf.}}} \left. \vphantom{\substack{\text{rhema} \\ \text{ny inf.}}} \right\} \text{comment}$

(a)

Bisætningen (subjektet) er konstruktionens thema, dvs. den står i fundamentfeltet. Men for at kunne hævde at themaet er topic, må man vise at det repræsenterer konstruktionens "gamle information", eller sagt på en anden måde: at det svarer til et nominalt subjekt i bestemt form.

Den nominale bestemthed kan være anaforisk: den markerer da at nominalet betegner noget der forudsættes bekendt, dvs. identificerbart for høreren, fordi det har været omtalt i det foregående. Meget tit pronominaliseres et anaforisk bestemt nomen:

- (48) Der var en gang en mand. Manden (→han) boede i en spand.
Spanden var af ler.

Nominet kan også være deiktisk bestemt: det indebærer at bestemtheden angiver at nominets denotatum er noget der ifølge hele meddelelsessituationen forudsættes bekendt (identificerbart) for høreren:

- (49) der gik en sky for solen
(50) dronningen er ikke valgbar til Folketinget
(51) du må sgu ikke ødelægge cyklen helt

De ikke-ekstraponerede subjektsætninger synes at optræde under kontekstbetingelser der svarer til de bestemte nominers:

- (52) at han havde penge, viste sig ca. en uge senere

optræder når den foregående kontekst indeholder propositionen 'han havde penge' ¹¹⁾:

- (53) På det tidspunkt vidste ingen at han havde penge, men at han havde penge, viste sig ca. en uge senere.
(54) Havde han nogen penge? Ja, at han havde penge viste sig ca. en uge senere.
(55) Vi troede faktisk ikke at han havde penge; at han havde penge viste sig imidlertid ca. en uge senere.
(56) Hvis han havde penge, kunne han også betale, og at han havde penge viste sig ca. en uge senere.

I (53) - (56) er (52) anbragt i typiske kontekster: vise-sig-konstruktionen er anaforisk og asserterer en antecederende proposition. Anaforens antecedent kan dog også være asserteret eller præsupponeret:

(57) Han havde penge. Ja, at han havde penge viste sig ca. en uge senere.

(58) Hvornår fik I at vide at han havde penge? At han havde penge viste sig ca. en uge senere.

Desuden kan den antecederende proposition være et udtryk som blot er synonymt med den anaforiske sætning: der kræves altså ikke ordret korrespondens:

(59) man spekulerede på om han mon skulle være velhavende, og at han havde penge viste sig snart

Dette svarer til nominale anaforer af typen

... en unge .... barnet
 ... en bil .... vognen
 ... en sum .... pengene

Endelig kan propositionen være rent deiktisk bekendt, således at det ikke er muligt at udpege nogen egentlig antecedent i teksten. Jeg kan sige

(60) at han har været her, viste sig på en overraskende måde

når jeg forudsætter at et indhold svarende til præpositionen 'han har været her' kan identificeres af høreren; det vil sige at høreren ved hvad det drejer sig om når 'han har været her' asserteres, negeres, konditionaliseres osv.

Betingelsen for at den subjektiviske bisætning kan stå i fundamentfeltet er således at dens proposition er anaforisk eller deiktisk bestemt. Om prædikatet er faktivt eller non-faktivt er for så vidt irrelevant:

(61) at han har været her, er muligt

(62) at jeg ringede til hende, er sandt

(63) at han ikke tog sig sammen, ærgrer hans kone

(64) at vi skulle gå over Indlandsisen, var ikke min idé

Ud fra dette synspunkt bliver præsupponeret bisætning et særtilfælde af deiktisk bekendt bisætning: i konstruktionen med faktivt prædikat er ikke bare bisætningens proposition, men selve bisætningen deiktisk bekendt.

Jeg har hermed forsøgt at vise hvordan en subjektivisk bisætning kan være kvalificeret som topic og dermed kan være frontstillet i konstruktionen.

(b)

Spørgsmålet er nu hvorfor vise sig ikke er kvalificeret som prædikat til en subjektivisk bisætning i "bestemt form":

(65) * at vi havde forregnet os, viste sig

men vise sig snart osv. uden videre er brugbart:

(66) at vi havde forregnet os, viste sig snart

Hvis min analyse under (a) er holdbar, er en konstruktion som (66) et kategorialt udsagn. Det består altså af topic, som indeholder den gamle information (bisætningen), og comment, som indeholder den ny information (viste sig snart). At vise sig (uden adverbial) ikke er kvalificeret som comment, må hænge sammen med at vise sig overhovedet ikke indeholder information - i al fald ikke information af den art som kan bruges i en prædikation. I et udtryk af bygningen

at T viste sig

eller rettere:

det viste sig at T

betyder viste sig 'indgik i nogens bevidsthedsindhold', og det der indgår er det sande udsagn T. Nu er det klart at man ikke kan fremsætte et (sandt) udsagn uden at dettes indhold indgår som en del af nogens bevidsthedsindhold. I den forstand er vise sig redundant og

tautologisk. Vi ser det også af at det ikke giver nogen mening at negere vise sig; der findes intet udsagn om hvilket det ikke gælder at dets indhold har "vist sig":

(67) * det viste sig ikke at han havde penge

(68) * at han havde penge viste sig ikke ¹²⁾

Med andre ord: en konstruktion med vise sig tilfredsstiller ikke Searle's rules of predication ¹³⁾. Det grammatiske prædikat vise sig udsiger ikke noget om subjektet som kan være sandt eller falsk. Vise sig indeholder ikke falsificerbar information, og er derfor heller ikke kvalificeret som comment, der jo netop er "ny information".

At vise sig er ikke-informativt i denne forstand ses også af at dette verbal ikke kan indgå som ny information i konstruktioner som

(69) han kommer, og han kommer på torsdag

(70) jeg betalte, og jeg betalte med glæde

(71) han rejste, og at han rejste ærgrede mig

(72) * han var fuld, og at han var fuld viste sig

Med normal pronominalisering af den anaforiske information:

(73) han kommer, og det med glæde

(74) jeg betalte, og det med glæde

(75) han rejste, og det ærgrede mig

(76) * han var fuld, og det viste sig

Derimod er vise sig + visse adverbialer et informativt prædikat, som altså ikke insisterer på ekstraponeret subjektsætning:

(77) at der var tid nok, viste sig til morgen

(78) at han har taget fejl, vil vise sig når vi mødes igen

(79) at temperaturen er for høj, viser sig hvis du checker måleren

(80) at vi havde for lidt tøj på, viste sig på færgen

At T indgår som en del af nogens bevidsthed, kan som sagt ikke være sandt eller falsk (kun sandt). Men oplysningen om tiden, stedet, omstændighederne eller betingelserne for T's indgåen i nogens bevidsthed, kan være sand eller falsk: det kan være til morgen eller i går aften, det kan være på færgen eller i toget osv. Det er altså falsificerbare informationer, og forsøgssopstillingerne med negation (p. 140) og "addition" (p. 140) giver nu normale udslag for vise sig + adverbial:

- (81) at vi havde for lidt tøj på viste sig ikke på færgen
(men først da vi igen sad i bilen)
- (82) at temperaturen er for høj, viser sig ikke hvis du bare
checker måleren, du må også pejle olien
- (83) der var tid nok, og det viste sig til morgen (at der var
tid nok)
- (84) han har taget fejl, og det vil vise sig når vi mødes igen

Hvad der gælder for vise sig, gælder også for en række andre non-faktive prædikater: synes, forekomme, gælde, være tilfældet, vides, antages, siges o.a. ¹⁴⁾

Ekstensionale og intentionale adverbialer

Nu er det ikke hvilket som helst adverbial der kan gøre vise sig til et informativt prædikat:

- (85) * at der var tid nok, viste sig jo
- (86) * at han har taget fejl, viser sig desværre
- (87) * at temperaturen er for høj, viser sig formentlig
- (88) * at vi havde for lidt tøj på, viste sig sgu

Andre ikke-informative adverbialer er ganske vist, velsagtens, tilfældigvis, gerne, imidlertid, næppe, desuden, netop osv. Informative adverbialer ud over eksemplerne er snart, tit, gentagne gange, for 3 år siden, dengang, her, hjemme i Løgstør, hos Ole, øverst på side 14, fordi..., når..., hvis... osv.

Hvad jeg her har kaldt ikke-informative og informative adverbialer falder fuldstændig sammen med hhv. non-fokusable og fokusable adverbialer.¹⁵⁾ De fokusable adverbialer er dem der kan brydes ud i en sætningskløvning, de non-fokusable er dem der ikke kan:

$$\begin{array}{l} \text{det var} \left\{ \begin{array}{l} \text{for 3 år siden} \\ \text{hjemme i Løgstør} \\ \text{her} \\ \text{øverst på side 14} \\ \text{fordi jeg havde øjnene med mig} \end{array} \right\} \text{(at) jeg så det} \\ \\ * \text{det var} \left\{ \begin{array}{l} \text{jo} \\ \text{sgu} \\ \text{ganske vist} \\ \text{desuden} \\ \text{heldigvis} \end{array} \right\} \text{(at) jeg så det} \end{array}$$

Når det forholder sig sådan at det udbrudte led i kløvningen er den eneste ny information (p. 134), mens resten af sætningen er gammel (præsupponeret eller anaforisk) information, er det ikke overraskende at de ikke-informative adverbialer er non-fokusable. Det stemmer med at de non-fokusable adverbialer ikke består "additionsprøven" (p. 140), der jo er en forsøgssopstilling som viser elementers evne til at forbinde sig med gammel information:

- (89) jeg sagde det, og jeg sagde det for 3 år siden
- (90) jeg skrev det, og jeg skrev det øverst på side 14
- (91) *jeg sagde det, og jeg sagde det jo
- (92) *jeg skrev det, og jeg skrev det heldigvis

Spørgsmålet er så bare hvad det egentlig indebærer at disse adverbialer er ikke-informative.

Et informativt adverbial prædicerer som sagt noget som kan være sandt eller falsk. Hvis A siger "han kom i går" og B siger "nej, han kom ikke i går, han kom i forgårs", så kan principielt A og B foretage nogle observationer hvoraf det vil fremgå hvilket af de to udsagn der er sandt og hvilket der er falsk.

Siger A "han blev desværre hjemme", så kan B vel ikke engang sige "nej, han blev ikke desværre hjemme, han blev heldigvis hjemme", og i al fald er det meningsløst at foretage observationer for at afgøre om det er desværre eller heldigvis der giver det sande udsagn.

Desværre, heldigvis og de andre non-fokusable adverbialer synes ikke at være informationer om omverdenen på samme måde som de informative. De er talerens kommentar til sin egen ytring. Desværre betyder altså noget i retning af 'jeg fortæller dig at jeg anser indholdet af følgende ytring for at være af negativ værdi for mig'. Disse adverbialer ser ud til at høre hjemme på ytringens øverste, performative niveauer, de er måske ligefrem en art performativer¹⁶⁾. Og performativer er jo netop karakteristiske ved ikke at kunne være sande eller falske og altså ikke at være falsificerbar information.¹⁷⁾

Det er formentlig ikke hensigtsmæssigt at bruge termen 'informativ' som jeg har gjort det her i forbindelse med adverbialerne. Modsætningen mellem de to adverbialtyper beskrives nok så rammen- de med termene 'ekstentional' og 'intentional', således at man i stedet for informative og ikke-informative afverbialer kunne sige hhv. ekstensionale og intentionale adverbialer.

De intentionale adverbialer omfatter hele gruppen af såkaldte maxi-adverbialer plus nogle midi-adverbialer.¹⁸⁾ Til maxi-adverbialerne hører formentlig også visse bisætninger, fx årsagssætninger med da. De kan ikke forbindes med præsupponeret information:¹⁹⁾

(93) * jeg kommer, og jeg kommer da jeg har lyst

og de er derfor også non-fokusable:

(94) * det er da jeg har lyst at jeg kommer

Jfr.

(95) jeg kommer, og jeg kommer fordi jeg har lyst

(96) det er fordi jeg har lyst at jeg kommer

Dette stemmer med at en årsagssætning med da ikke kan gøre vise sig til et prædikat der er kvalificeret som comment:

- (97) * at der havde været indbrud, viste sig da jeg tilfældigvis gik ned i kælderen

Jfr.

- (98) at der havde været indbrud, viste sig fordi jeg tilfældigvis gik ned i kælderen

En tidssætning med da er derimod fokusabel, og (97) kan derfor læses som en sætning med en tidsbisætning. En tilsvarende homonymi har vi ved konjunkionalerne idet, mens, ligesom, siden, samtidig med. I kløvninger og i ikke-ekstraponerede vise sig-konstruktioner kan bisætninger med disse konjunktioner kun læses som tids-sætninger:

- (99) det var idet jeg opdagede ham at han løb sin vej
 (100) at isen var usikker, viste sig idet jeg trådte ud på den
 (101) det var mens jeg skrællede kartofler at Hans hakkede løg
 (102) at Ole ikke var rask, viste sig mens Peter var på ferie

Jfr. de flertydige

- (103) han løb sin vej idet jeg opdagede ham
 (104) jeg skrællede kartofler, mens Hans hakkede løg

"vise sig" o.a. med nominaliseret sætning som subjekt

Jeg har her forsøgt at vise at der er en parallel mellem der-konstruktioner med nominalt "egentligt" subjekt og vise sig-konstruktioner med bisætning som "egentligt" subjekt. I en kategorial konstruktion, med bestemt subjekt, fungerer være og vise sig som copula; de har altså obligatorisk komplement:

- (105) gæsterne var her/i haven
- (106) at gæsterne var kommet, viste sig senere/kl. 19.30

I et thetisk udsagn, med ubestemt subjekt, kræver de derimod ikke komplement, men har ekstraponeret subjekt:

- (107) der var gæster (her/i haven)
- (108) det viste sig (senere/kl. 19.30) at gæsterne var kommet

Noget tilsvarende gælder når vis sig, ske, hænde, forekomme, finde sted o. a. har nominaliseret sætning som subjekt:

- (109) der viste sig nogle komplikationer
- (110) der skete en afgørende ændring
- (111) der hændte en alvorlig ulykke
- (112) der forekommer spredte protestaktioner
- (113) der fandt et mord sted

Det thetiske udsagn har ekstraposition og verbalet kræver ikke komplement. Uden ekstraposition af subjektet fungerer verbalerne som copula:

- (114) *komplikationerne viste sig
- (115) *den afgørende ændring skete
- (116) *den alvorlige ulykke hændte
- (117) *de spredte protestaktioner forekommer
- (118) *mordet fandt sted

men

- (119) komplikationerne viste sig først senere
- (120) den afgørende ændring skete ved en senere lejlighed
- (121) den alvorlige ulykke hændte i Vigerslev
- (122) de spredte protestaktioner forekommer stadig
- (123) mordet fandt sted kort efter påske

Konjunktionale adverbier har samme effekt som adverbierle:

- (124) dengang komplikationerne viste sig ...
- (125) da den afgørende ændring skete ...
- (126) før den alvorlige ulykke hændte ...
- (127) når de spredte protestaktioner forekommer ...
- (128) mens mordet fandt sted ...

En såkaldt nominaliseret sætning er formentlig en nominaliseret proposition, altså en sætning minus tempus, modalitet, realitetsmarkører osv. vise sig, ske etc. kan som prædikater for en nominaliseret proposition fungere som en art Aux og altså være bærere af tempus, modalitet osv. Derfor er negation mulig i konstruktioner af typen

- (129) der viste sig ikke nogen komplikationer
- (130) der skete ikke en eneste ulykke
- (131) der hændte ingenting
- (132) der forekommer ikke meldinger om yderligere kamphandlinger
- (133) der fandt ikke noget mord sted

idet tempus, negation osv. fra den nominaliserede proposition overføres til verbalet.

ske, hænde og forekomme kan vistnok optræde med topikaliseret subjektsætning, uden at de er forbundet med adverbialer:

- (134) at folk tager fejl, sker
- (135) at det sner i slutningen af april, hænder
- (136) at læserne ringer redaktionen op, forekommer

Det hænger sammen med at ske osv. uden adverbial er iterativt, altså har betydningen 'ske af og til':

- (137) *det skete at han fyldte 93
- (138) det skete at folk fyldte 93

- (139) at folk fyldte 93, skete (men det var ikke ret tit)
 (140) *den alvorlige ulykke skete
 (141) alvorlige ulykker sker

Det nøgne prædikat ske osv. er derfor lige så informativt som ske af og til og således kvalificeret som comment. Negering forudsætter dog eksplicit adverbial:

- (142) *at folk tager fejl, sker ikke, men et par gange er det sket
 (143) at folk tager fejl, sker ikke tit, men et par gange er det sket

Ikke desto mindre er negering med aldrig mulig:

- (144) at folk glemmer datoen, sker aldrig

hvilket må stå i forbindelse med at aldrig er en durativ negation i modsætning til ikke. aldrig er muligvis en leksikalisering af et durativt adverbial + ikke.

Konklusion

I det foregående har jeg søgt at vise at ikke-ekstraponeret subjektiv bisætning forudsætter (a) at bisætningens proposition er (anaforisk eller deiktisk) bestemt, og (b) at konstruktionens prædikat er kvalificeret som comment.

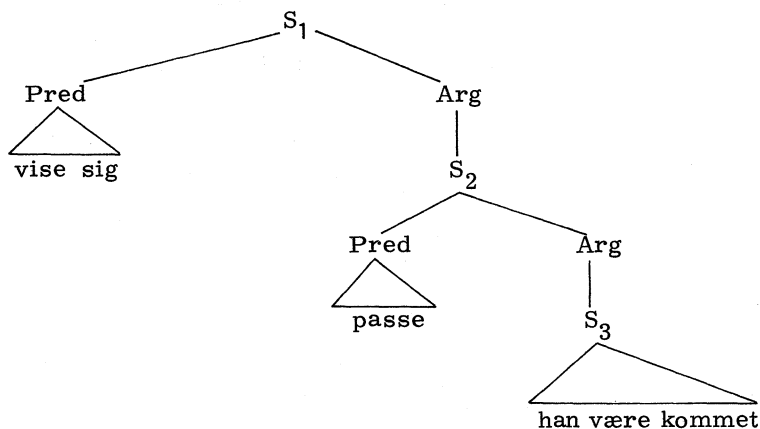
Fakultativ og obligatorisk ekstraposition har i moderne dansk ikke direkte at gøre med faktitiv og non-faktitiv prædikat, men det synes at forholde sig sådan at alle faktive prædikater er kvalificerede som comment ²⁰⁾, mens ikke alle non-faktive er det.

I forbindelse hermed mener jeg at have påvist en klar parallel mellem konstruktioner med bisætning som subjekt, og konstruktioner med et ægte nominal som subjekt: i begge tilfælde må sætningens informationsstruktur (topic og comment) inddrages i beskrivelsen, og der må opereres med modsætningen kategorial og thetisk konstruktion.

Det er den nødvendige, ikke den tilstrækkelige, betingelse for frontstilling af subjektivisk bisætning jeg mener at have påvist. Frontstilling af nominale bisætninger må ses i sammenhæng med udfyldning af fundamentfelt i det hele taget.

Noter

- 1) vise sig tages her og i det følgende udelukkende i betydningen 'appear' = Ordbog over det Danske Sprog XXVII, sp. 254 (betydning 11).
- 2) Hvis den subjektviske bisætning selv har en bisætning som subjekt, udelukkes altså visse af de normale overfladerealisationer. En underliggende struktur som

kan hverken have simpelt foranstillet eller ekstraponeret subjektivisk bisætning:

- * at at han kom passede, viste sig
- * det viste sig at at han kom passede

idet dette ville forudsætte at S₃ kunne stå på subjektets plads i S₂. Derimod kan vi cyklisk få ekstraposition i S₂ og derefter i S₁:

- * at det passede at han kom, viste sig →
det viste sig at det passede at han kom

Eller vi kan få almindeligt subjektløft til

at han kom viste sig at passe

og derefter fakultativt ekstraposition:

det viste sig at passe at han kom

- 3) Under udarbejdelsen af denne artikel har jeg haft stor nytte af en stencileret afhandling af Torben Andersen: Om Topic/Comment og Kechua (1973).
- 4) Paul Diderichsen: Elementær dansk Grammatik § 73.
- 5) Halliday: Language Structure and Language Function (i: New Horizons in Linguistics (1970)).
- 6) Se fx Stockwell, Schachter & Partee: The Major Syntactic Structures of English, p. 63-64.
- 7) Termen sætningskløvning sigter naturligvis til det specielle tilfælde at præsuppositionen ikke, som i mine eksempler, er eks-plicit. I sådanne tilfælde får vi den umarkerede ekstraponering af bisætningen:

det var Ole (at) der traf hende på Strøget
 det var på Strøget (at) Ole traf hende
 det var hende (at) Ole traf på Strøget
- 8) Se Erik Oxenvad: Om nogle upersonlige Konstruktioner i Dansk (i: Studier tilegnede Verner Dahlerup (1934)), og Holger Johansen: Om den traditionelle Brug af Ordet "Subjekt" (i: Danske Studier 1957).
- 9) Kuroda: The Categorical and the Thetic Judgement (i: Foundations of Language 9, 2).
- 10) I moderne dansk har vi i øvrigt i visse tilfælde ekstraponeret subjektivisk bisætning med der der på subjektets plads i fundament- eller neksusfelt som ved nominal thetisk konstruktion:

der siges at han blev forkølet af det
 der nævnes slet ikke at tilskuddet skal sættes ned
 herved opnås der at næsten alle kan være med
 der står i avisen at mødet er udsat
 i denne situation gælder der at lægeattesten skal fore-
 ligge på ugens første regulære arbejdsdag
- 11) Searle: Speech Acts (1970) p. 29 ff.
- 12) I kontekster hvor bisætningens indhold fremsættes som non-realt, fx i interrogative, konditionale og optative konstruktioner, er negation mulig:

hvis det ikke viser sig at det er for sent...
 viste det sig ikke at det var for sent?
 bare det ikke viser sig at det er for sent
 ... som om det ikke havde vist sig at det var for sent
 forhåbentlig viser det sig ikke at det er for sent

I sådanne sammenhænge opstår der ingen konflikt mellem det negerede prædikat og en deklarativ, ikke-negeret sætning.

- 13) Searle: Speech Acts (1970) p. 123 ff.
- 14) vise sig + infinitiv (se note 2) er også et informativt prædikat, og det opfylder således betingelserne for at kunne være comment:
at han havde penge, viste sig at passe
- 15) Karl Vikner: Quelques réflexions sur les phrases clivées en français moderne (i: Romansk Instituts dupliserede småskrifter 12 (1973)).
- 16) Det er min kollega Ole Togeby der har henledt min opmærksomhed på maxi-adverbialernes performative karakter.
- 17) Hvis A og B alligevel begynder at diskutere valget mellem desværre og heldigvis, bliver det karakteristisk nok en meta-sproglig diskussion.
- 18) Erik Hansen: Sætningsskema og verbalskemaer (i: NyS II (1970)).
- 19) Se tidsskriftet Mål & Mæle nr. 1 (1974) (Forlaget Arena), p. 2-3.
- 20) Se i øvrigt Otto Glismanns afhandling i dette nummer af NyS.